

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ФОРМ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ

Головач Інна

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Анотація

В работе рассматриваются основные формы туристско-краеведческой деятельности и экотуризма и их использование в процессе физического воспитания школьников для увеличения объема двигательной деятельности и уровня здоровья. Охарактеризовано текущее положение и тенденции развития экологического туризма в нашей стране. Рассмотрены особенности использования средств экологического туризма и туристско-краеведческой работы в процессе физического воспитания школьников.

Ключевые слова: физическое воспитание, экологичный туризм, школьники, классы рекреации.

Annotation

The work studies the main form of tourist-regional studies and ecotourism, and their use during physical education for students increase the volume of physical activity and the level of health. Describe the current situation and development trend of ecotourism in our country. The features use of ecotourism and tourist-local history work in physical education of schoolchildren

Key words: physical education, eco-tourism, primary school children, recreation classes.

Постановка проблеми. Погіршення стану здоров'я школярів різного віку викликає значну стурбованість у суспільстві. Тому пошук нових засобів і форм фізичного виховання школярів є актуальним. Туризм – це найбільш багатогранна форма активного відпочинку людини, запорука її гармонійного розвитку. Екотуризм – це не тільки фізичний розвиток, бадьорість і працездатність, а й відмінний засіб виховання у дітей цілеспрямованості, зібраності, прагнення до пізнання. Романтика пізнання – це найцінніша особливість туризму. Визначальною рисою екотуризму є його привабливість. Збагачуючи свій розум теорією і практикою пізнання дійсності, діти під час подорожей та екскурсій пізнають життя у всій його різноманітності.

На сьогодні екологічний туризм є однією з прогресуючих галузей світової туристичної індустрії. Від традиційних видів туризму його відрізняють екологічно й економічно вивірена політика використання ресурсів рекреаційних територій, задоволення пізнавальних потреб туристів, дотримання режиму ощадливого природокористування, який сприяє збереженню біологічного і ландшафтного різноманіття та забезпечує стійкий розвиток самої туристичної діяльності. У зв'язку із зростанням, в останні роки, потреби населення у масовому відпочинку на природі, гострої необ-

хідності набуває проникнення в туристичну практику технологій екологічного менеджменту, які гармонізують потреби суспільства з можливостями природи. Екологічний туризм почав свій розвиток внаслідок погіршення якості навколишнього середовища та зникнення природних копалин, які ще два десятиліття років були у достатній кількості [4,6,7].

Особливо масовими і популярними стали туристські походи по рідному краю, експедиції та екскурсії. На краєзнавчому принципі все більше будується навчально-виховна робота з географії в школі. В умовах світової кризи актуально робити наголос на екологічну складову туризму [2,7].

Розвиток екотуризму у нашій країні знаходиться на початковому етапі, але вже можна дослідити наступне. В Україні туристично-краєзнавча робота активізується. З виникненням товариств і гуртків з вивчення свого краю до краєзнавчої роботи залучаються старшокласники та студентська молодь. Поглибилась краєзнавча основа навчальних програм. З метою вивчення рідного краю велика увага приділяється організації та проведенню екскурсій та екопоходів [3,5].

Дослідження виконані згідно зі Зведеним планом НДР у сфері фізичної культури і спорту на 2011-2015 рр. за темою 3.1 «Вдосконалення програмно-нормативних засад фізичного виховання

в навчальних закладах» (номер державної реєстрації 0111U001-733 та планом НДР Міністерства у справах освіти і науки України на 2012-2015 рр. «Історичні, теоретико-методологічні засади формування рекреаційної діяльності різних груп населення» (номер держреєстрації 0112U007808).

Мета дослідження – представити характеристику основних форм екологічного туризму та туристсько-краєзнавчої роботи у фізичному вихованні школярів.

Методи дослідження: аналіз спеціальної науково-методичної літератури, опитування, педагогічне спостереження за процесом фізичного виховання школярів.

Результати дослідження та їх обговорення. Проведений аналіз спеціальної науково-методичної літератури, опитування фахівців фізичного виховання дозволили виявити форми туристично-краєзнавчої роботи зі школярами основними з яких є: прогулянки, екостежки, екскурсії, подорожі та походи, естафети, зльоти, експедиції [3,4,5]. Прогулянки – це найпростіші форми туристично-краєзнавчої роботи. Вони не потребують особливих витрат і спеціального туристського спорядження. Прогулянки найчастіше проводять з учнями молодших класів.

Екостежка є специфічним видом одноденного туристського маршруту, географічно прив'язана до певної місцевості та особливих об'єктів й описана з певним ступенем детальності траса. Географічна визначеність екологічної стежки полягає в її просторовому позиціонуванні та картографічному моделюванні – створення картосхем, ілюстрацій, абрису, кроків, а також текстовому описі об'єктів на трасі руху, що забезпечує можливість повторного чи багаторазового проходження цього маршруту школярами з різним рівнем фізичної та спеціальної туристської підготовленості [4].

Екологічну екскурсію визнача-

ють як форму туристично-краєзнавчої роботи, її мета – закріпити знання, здобуті на уроках [8].

Екскурсії охоплюють учнів усіх класів, їх проводять протягом навчального року. Екскурсії вимагають від керівників та екскурсодів ретельної попередньої підготовки і вмілого проведення. Вони мають великі дидактичні переваги над класними заняттями і відзначаються високою педагогічною ефективністю. Багаторічний досвід організації та проведення екскурсій у школі засвідчує їх величезну роль у навчальному процесі [1,8]. На екскурсіях учителі разом зі своїми вихованцями мають справу з такими об'єктами, явищами і процесами, які наочно можна показати тільки в натурі. Нині, коли питання раціонального природокористування та охорони природи набули першорядного значення, роль екскурсій на природу ще більше зростає.

Доцільність екскурсій відмічають більшість авторів. Насичення шкільних програм ілюстративним місцевим матеріалом можливе лише в результаті проведення екскурсій. Таким чином, екскурсія є одним з основних засобів вивчення рідного краю під час одно- і багатоденних туристських подорожей [1,5]. Екскурсія, як і урок, має свою мету, тему, план і свої методи роботи. Мета екскурсії визначається змістом матеріалу, що вивчається, а саме: попереднє накопичення уявлень; збирання ілюстративного матеріалу; закріплення матеріалу; вироблення умінь і навичок самостійної роботи на місцевості. Основними методами роботи на екскурсіях є групові спостереження; їх поєднують із самостійною роботою учнів.

Подорожі та походи є тривалішою за часом і складнішою формою туристсько-краєзнавчої роботи порівняно з прогулянками та екскурсіями. Тривалість їх коливається від 1 до 30 днів.

Основна відмінність туристського походу від екскурсії полягає в тому, що в туристському поході проводяться спостереження різноманітних об'єктів, явищ і процесів, які зустрічаються на маршруті, за наперед складеним насиченим планом, тоді як екскурсія передбачає вивчення точно підібраних об'єктів, явищ і процесів за спеціальною програмою [1,2].

Естафета – це така форма дитячого туризму, яка передбачає вивчення певного району, області, краю чи всієї країни не однією групою, а кількома, які на певних відрізках маршруту змінюють одна одну. Завчасно трасу туристської подорожі поділяють на ділянки. Пройшовши свою ділянку і виконавши поставлені перед нею завдання, туристська група передає естафету наступній і т. д. На районному чи обласному туристському зльоті всі матеріали естафети узагальнюються і підбиваються підсумки.

Зльоти мають на меті обмін досвідом і підбиванні підсумків туристично-краєзнавчої роботи. Вони передбачають також змагання з туристського багатоборства або спортивного орієнтування, огляд художньої самодіяльності. Експедиція – це найскладніша форма туристично-краєзнавчої роботи, що передбачає проведення певних наукових досліджень. У шкільних краєзнавчих експедиціях беруть участь велика кількість дітей.

Організуючи й проводячи шкільні краєзнавчі експедиції, вчитель фізичного виховання повинен ставити собі за мету насамперед прищеплення учням навичок найпростіших наукових досліджень і залучення їх до суспільно-корисної праці. Добре спланована шкільна краєзнавча експедиція сприяє активному здобуванню нових, а також поглибленню вже набутих знань і застосуванню їх у практичній діяльності [3].

Шкільні краєзнавчі експедиції вважаються більш складною (порівняно зі звичайними екскурсіями) формою туристично-краєзнавчої роботи. Ось чому до них залучаються головним чином учні старших класів, що мають певний досвід туристично-екскурсійної роботи і виявили підвищений інтерес до простих науково-краєзнавчих досліджень.

Тематика шкільних краєзнавчих експедицій різноманітна і залежить, головним чином, від потреб місцевих наукових і господарських установ, від зв'язків школи з організаціями, рівня наукової підготовки вчителя, а також підготовки старшокласників до краєзнавчих досліджень [4,7].

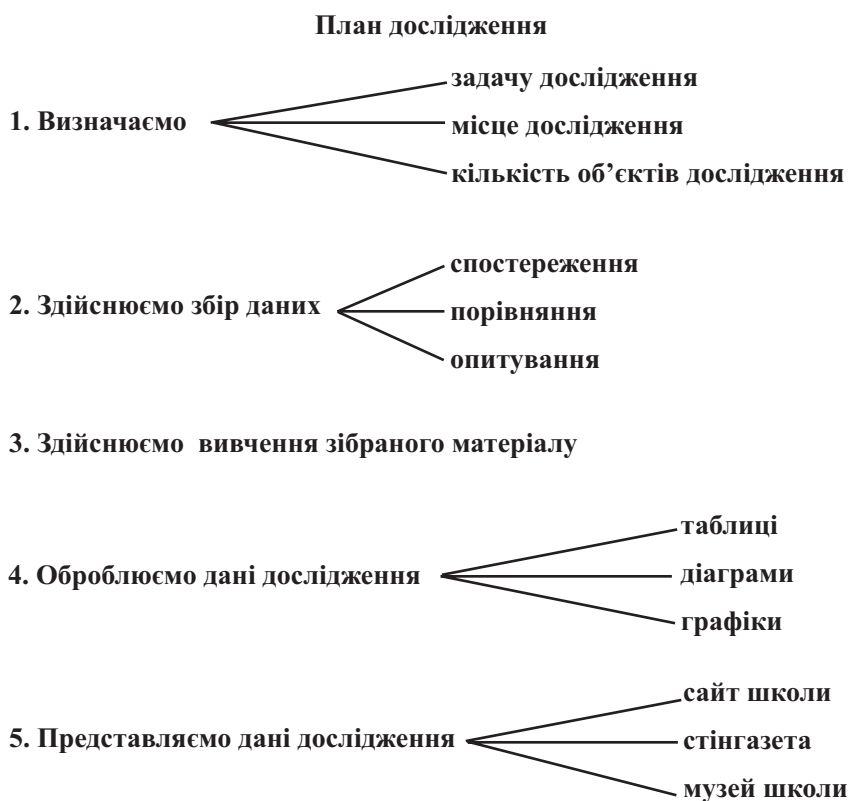
Починаючи з розвідок краєзнавчого характеру (вивчення та облік родовищ корисних копалин і мінеральних джерел, виявлення та облік ділянок, де ростуть лікарські рослини, ягоди і гриби, виявлення та облік забруднених водойм і колодязів тощо), набуваючи теоретичних знань і практичних навичок, юні дослідники з часом під керівництвом учителя виконують і складніші науково-практичні завдання (пошуки покладів корисних копалин, дослідження структури ґрунтів, вивчення місцевих річок, озер і боліт з метою господарського їх використання, виконання деяких робіт для проектних організацій тощо).

Учні з великим ентузіазмом виконують завдання, поставлені перед ними науковими і господарськими організаціями. У своїй роботі вони керуються принципами безкорисливості, практичної спрямованості, що вигідно суспільству. Юних дослідників надихають у невтомному пошуку практичні результати роботи і перспективи того, що набуті в експедиції знання і навички стануть у пригоді в майбутньому. Безперечно, шкільна експедиційна робота школярів позитивно впливає на вибір професії [2].

Вміло поставлена краєзнавчо-експедиційна справа дає юним дослідникам задоволення від суспільної значущості і корисності виконаної роботи, від того, що результати їхньої праці потрібні людям. Усвідомлення цього підвищує почуття відповідальності за доручену справу, розвиває ініціативу і самостійність, підвищує дисципліну та активність. У процесі експедиційних досліджень учні закріплюють здобуті на уроках і в позаурочний час теоретичні знання, краще засвоюючи і закріплюючи в пам'яті просторові географічні закономірності. Набуваючи дедалі глибшого дослідного характеру, шкільні краєзнавчі експедиції перетворюються на масову форму організації туристично-краєзнавчої роботи в школах. Вони визначають особливий — дослідницький зміст дитячого туризму. Отже, подорожі школярів стають більш цілеспрямованими і дійовими, а діяльність юних туристів у подорожах набуває пізнавального творчого характеру.

Проводячи шкільні краєзнавчі експедиції, вчителі повинні виходити насамперед з того, що значення експедиційної роботи школярів полягає не стільки в економічному ефекті чи науковому здобутку, скільки в великих виховних можливостях, які закладені в кожній експедиції школярів завдяки суспільно корисній спрямованості їхньої роботи. Шкільні краєзнавчі експедиції дають змогу вчителям в цікавій формі залучити юних дослідників до творчого пошуку, романтикою розвідки, радості відкриття, спираючись на властиву всім дітям допитливість, постійне прагнення їх до нового.

Спрямованість змісту програми шкільної краєзнавчої експедиції чи походу залежить від потреб місцевих наукових і господарських установ, рекреаційних ресурсів місцевості і може значно відрізнятись. Але загальним для основних форм туристсько-краєзнавчої роботи залишається наступний план дослідження (рис.1).

Рис.1. План дослідження шкільної краєзнавчої експедиції чи походу

Відвідування промислових і сільськогосподарських підприємств, будівель, походи по рідному краю обов'язкові для учнів, передусім для старшокласників. Для 1 класу програма передбачає екскурсії за темами «Осінь» і «Весна», а також прогулянку довкола школи — збирання природних матеріалів, які можна було б використати на уроках праці. У початкових класах учитель вперше знайомить учнів з природою і життям людей рідного краю. Чим більше діти побачать своїми очима і глибше відчують, тим багатішими будуть їх уявлення. Ось чому рекомендується в початкових класах частіше проводити екскурсії на природу і на виробництво.

Ганопольський В.І [1] пропонує для учнів 4 класів (перший рік навчання) вивчати техніку пересування на пішому маршруті, укладання рюкзака, орієнтування в просторі, вправи з устанавлювання намету. Для школярів 5 класу проводять навчальні змагання з орієнтування, вивчають техніку руху і страхування на рівнинних і гірських ділянках. Школярі 6 класів вчать техніці переправи і страхування при подоланні водних перешкод, організації харчування в поході, роботі з топографічною, туристською та спортивною картами, пересування: підйом-траверс-спуск; проводять змагання з елементами туристсько-прикладних багатоборств. Школярі 7 класів знайомляться з технікою транспортування потерпілого в умовах гірських пішохідних маршрутів, раціональним вибором одягу і взуття для походів в міжсезоння, долають довгі дистанції на змаганнях із туристсько-прикладних багатоборств. У 8 класах вивчають спортивні туристські походи, змагання з техніки пересування. Для школярів 9 класів пропонується розробка туристського маршруту: вибір району, складання плану та маршрутної документації, профілактика

травматизму та надання першої медичної допомоги, фізіологічні та психологічні аспекти туристської діяльності.

Програма з туризму для 4–9 класів передбачає систематичне проведення як в урочний, так і в позаурочний час практичних робіт на природі, виконання яких забезпечує вироблення в учнів практичних умінь і навичок.

Одноставним є погляд фахівців, що екоекскурсії, в процесі яких учні проводять знімання території, метеорологічні, гідрологічні, геоморфологічні, фенологічні та інші спостереження, школярі здобувають конкретні знання про свій рідний край, відповідно накопичуючи краєзнавчий матеріал для кращого розуміння і засвоєння природних закономірностей [2,3,4,5,7].

Пізнавальні інтереси учнів 4 – 8 класів ще не досить диференційовані, а навички самостійної пізнавальної діяльності не стійкі, тому доцільно застосовувати такі форми навчально-виховної роботи, які б не вимагали від учня значних зусиль і витрат часу. Залежно від спрямованості, змісту й характеру пізнавальних операцій туристично-краєзнавчу роботу можна поділити на такі види: пізнавальна, дослідницька, практична (прикладна). Коли учні здобувають знання з безпосереднього оточення, то така діяльність сприяє розвитку інтересу дітей до туристично-краєзнавчої роботи, формує позитивне ставлення до різних сторін життя.

Дослідницька діяльність передбачає не пасивне спостереження, а різноманітну активну роботу. Це науковий пошук, відкриття раніше невідомих подій та фактів.

Висновки

Аналіз фахової літератури з предмету дослідження свідчить про наявність значної кількості форм екологічного туризму у фізичному вихованні з урахуванням

вікових особливостей дітей різного шкільного віку.

Туристично-краєзнавчої робота у процесі фізичного виховання школярів є ефективним засобом фізичного оздоровлення людини, виховання цивілізованого ставлення до природного середовища та культурно-історичної спадщини. Використання основних форм туристично-краєзнавчої роботи у процесі виховання школярів сприяє підвищенню рівня фізичної підготовленості, здоров'я та зниженню дефіциту рухової діяльності.

Проте, вивчення досвіду туристично-краєзнавчої роботи у школі дозволяє дійти висновку про досить низький рівень використання у фізичному вихованні школярів основних форм екотуризму. Найчастіше використовують екскурсії (у позаурочний час чи на канікулах), менше організують екостежки і раз на рік діти мають нагоду залучитися до екопоходу. Такий стан зумовлює низький рівень екологічної культури, відсутність розробок екостежок, екоекскурсій, екоаборів, зльотів.

Перспективи подальших досліджень. Наступні дослідження мають спрямуватись на визначення екологічних установок молодших школярів у процесі рекреаційно-оздоровчих занять.

Література

1. Ганопольський Володимир Ілліч. Уроки туризму / [Ред. рада: М. Мосієнко та ін.] – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – 125с.
2. Губська О.П. Про еколого-освітній потенціал екотуризму / О. П. Губська, І. О. Татолі // матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 10-12 жовт. 2007 р. / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника [та ін.] – Рахів, 2007. – 82 с.
3. Дехтяр В. Д. Фізичне виховання студентів вищих навчальних закладів : навчальний посібник

- для студентів вищих навчальних закладів / В. Д. Дехтяр, Л. П. Сущенко ; Міністерство освіти і науки України. – Київ : Екмо, 2005. – 214 с.
4. Дмитрук О. Ю., Дмитрук С. В. Екотуризм : Навчальний посібник. – К.:Альтерпрес, 2009. – 358с.
5. Кашуба Я. М. Формування системи дитячого оздоровлення і туризму / НАН України Ін-т регіон. дослідж.; [наук. ред. Семів Л. К.] – Львів: ПАІС, 2007. – 290 с.
6. Коржик В. П. Екологічний туризм: що це таке? / В. П. Коржик // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 10-12 жовт. 2007 р. : статті / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника [та ін.] – Рахів, 2007. – 158 с.
7. Храбовченко В. В. Екологічний туризм: Учеб.-метод. пособие. - М.: Финансы и статистика, 2000 Щур Юрій Володимирович. Спортивно-оздоровчий туризм : Навч. посіб. / Ю. В. Щур, О. Ю. Дмитрук; [Відп. ред. Лещенко Л. Ю.]; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К.: Альтерпрес, 2003. – 210 с.
8. Щур Ю. В. Спортивно-оздоровчий туризм : Навч. посіб. / Ю. В. Щур, О. Ю. Дмитрук; [Відп. ред. Лещенко Л. Ю.]; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К.: Альтерпрес, 2003. – 230 с.

